

Xorazm maqomlari asosida maktab o'quvchilarida estetik didni rivojlantirishning metodik asoslari

O'ktam San'atboy o'g'li San'atboev
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm maqomlari asosida umumta'lim maktabi o'quvchilarida estetik didni rivojlantirishning metodik asoslari tahlil qilinadi. Maqom san'ati tarkibidagi badiiy-mazmuniy qatlamlar, cholg'u uslublari, ritmik va lad xususiyatlarining o'quvchi shaxsini estetik tarbiyalashdagi o'rni ilmiy manbalar asosida ochib beriladi. Tadqiqotda zamonaviy didaktik yondashuvlar, kompetensiyaviy ta'lim modeli, musiqiy idrokni rivojlantirish texnologiyalari hamda o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos metodik tavsiyalar taqdim etiladi. Shuningdek, maktab musiqa darslarida Xorazm maqomlaridan foydalanishning samaradorlik omillari, o'quvchilarda milliy-estetik qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari tizimli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm maqomlari, musiqiy idrok, maqom ta'limi, o'quvchi rivoji, lad-intonatsiya, ritm-melodiya, badiiy tarbiya, xalq merosi, didaktik texnologiya

Methodological foundations of developing aesthetic taste in schoolchildren based on Khorezm maqoms

Oktam San'atboy o'glu San'atboev
Bukhara International University

Abstract: This article analyzes the methodological foundations of developing aesthetic taste in secondary school students based on Khorezm maqoms. The role of artistic and content layers, instrumental styles, rhythmic and cadence features in the aesthetic education of the student's personality is revealed based on scientific sources. The study presents modern didactic approaches, a competency-based education model, technologies for developing musical perception, and methodological recommendations appropriate to the age characteristics of students. Also, the effectiveness factors of using Khorezm maqoms in school music lessons, pedagogical conditions for the formation of national aesthetic values in students are systematically covered.

Keywords: Khorezm maqoms, musical perception, maqom education, student development, lad-intonation, rhythm-melody, artistic education, folk heritage, didactic technology

Kirish. O'zbek xalqining ko'p asrlik musiqa madaniyati tarkibida Xorazm maqomlari alohida o'rin tutadi. Bu maqomlar nafaqat yuksak badiiy meros namunasi, balki estetik tarbiyaning kuchli vositasi sifatida ham qadrlanadi. Musiqa ta'limi sohasida milliy merosdan samarali foydalanish bugungi kunda davlat ta'lim standartlari, kompetensiyaviy yondashuv va "Musiqa madaniyati" fanining mazmuniga mos ravishda yangicha metodik yondashuvlarni talab etadi.

Estetik did - o'quvchining go'zallikni his etish, baholash va musiqiy hodisalarga badiiy munosabat bildirish qobiliyatidir. Aynan musiqa darslarida ushbu sifatlarni shakllantirish eng qulay imkoniyatlardan biri bo'lib, Xorazm maqomlari kabi murakkab, yetuk va g'oyaviy-yuksak san'at namunalaridan foydalanish bu jarayonga yangi mazmun bag'ishlaydi.

Mazkur maqolada Xorazm maqomlarining o'ziga xos musiqiy strukturalari, ularning o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos interpretatsiyasi hamda estetik didni shakllantirishga xizmat qiladigan didaktik-metodik mexanizmlar ilmiy tahlil qilinadi.

1-bob. Xorazm maqomlarining musiqiy-badiiy xususiyatlari va estetik tarbiyadagi o'rni

1.1. Xorazm maqomlari: tuzilishi, shakllanish omillari

Xorazm vohasining qadimiy musiqiy-madaniy an'analari natijasida shakllangan Xorazm maqomlari bugungi kunda O'zbek milliy musiqa san'atining yuksak yodgorligidir. "Rost", "Buzruk", "Navo", "Dugoh", "Segoh", "Iroq" maqomlaridan iborat bo'lgan ushbu turkum o'zining lad-intonatsion boyligi, murakkab ritmik qatlamlari, takrorlanmas ijro maktabi bilan ajralib turadi.

Xorazm maqomlarining asosiy xususiyatlari:

- lad tizimi: mayda intonatsion o'zgarishlar, mikrointerval xarakterli ohanglar;
- ritm tuzilishi: o'ziga xos zarbli usullar ("ufo", "suvora", "samoyi", "naxsh");
- cholg'u maktabi: tanbur, dutor-xorazmcha, gijjak, doira ijro an'analari;
- badiiy mazmun: falsafiy, lirika va tasavvufiy mazmunning uyg'unligi.

Ana shu musiqiy qatlamlar o'quvchi ruhiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatib, unda nafosat, badiiy idrok, milliy g'urur, musiqaga ongli munosabat kabi fazilatlarni shakllantiradi.

1.2. Estetik did va maqom idrokining psixologik mexanizmlari

Estetik did shakllanishida quyidagi psixologik jarayonlar yetakchidir:

- idrok (eshitilgan ohangni anglash),
- diqqatning barqarorligi,
- tasavvur va badiiy obraz yaratish,
- emotsional reaksiya,
- mantiqiy-musiqiy tahlil.

Xorazm maqomlari ushbu jarayonlarni faollashtiruvchi kuchli estetik ta'sirga ega. Ayniqsa o'quvchilar "Navo"ning lirizmi, "Buzruk"ning salobati, "Rost"ning sokin-falsafiy ohanglari orqali musiqiy voqelikni chuqurroq his qila boshlaydi.

1.3. Maktab o'quvchisida estetik did shakllanishining yosh xususiyatlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilari sodda ritmlar va sodda ohanglarga tezroq javob beradi. Shuning uchun ularga maqomlarning cholg'u yo'llari emas, balki:

sodda taronalari,
kuylashga moslab ishlangan qisqa variantlari,
voqeaband ta'rifli tushuntirishlar berish maqsadga muvofiq.

O'rta sinf o'quvchilari murakkab metroritmik strukturani his qila oladi. Yuqori sinflarda - tahliliy idrok kuchli bo'lib, maqomlarning tarixi, falsafiy mazmuni, ohang tizimi haqida ilmiy ma'lumotlar estetik idrokni yanada boyitadi.

2-bob. Maktab ta'limida Xorazm maqomlaridan foydalanishning didaktik asoslari

2.1. Kompetensiyaviy yondashuv va maqom ta'limining o'rni

Ta'lim standartlariga ko'ra musiqiy ta'lim quyidagi kompetensiyalarni shakllantirishi lozim:

- estetik-madaniy kompetensiya
- musiqiy ijro kompetensiyasi
- tinglab anglash kompetensiyasi
- musiqa orqali kommunikativ kompetensiya

Xorazm maqomlari bu kompetensiyalarni rivojlantirishga eng mos milliy material sifatida xizmat qiladi.

Masalan, "Segoh" yo'lida ishlangan kichik cholg'u parchasi o'quvchida ohangning kayfiyatini farqlash, ritmik naqshni eshitish, milliy lادلarni anglash kompetensiyalarini kuchaytiradi.

2.2. Didaktik tamoyillar asosida maqomlarni o'qitish

Maqom asosida ta'lim quyidagi tamoyillarga tayangan holda olib borilishi zarur:

- Ketma-ketlik va soddadan-murakkabga tamoyili

Avval:

Xorazm musiqasining umumiy tavsifi,
sodda tarona shakllari,
ritmik naqshlar.

Keyin:

maqomlarning qisqa qismalari,
lad-ritm tahlili,
ijro elementlari.

- Ko'rgazmalilik tamoyili

O'quvchiga:

- jonli ijro,

- audio yozuvlar,
- videolavhalar,
- cholg'ular bilan amaliy tanishtirish katta ta'sir qiladi.

- Faollashtirish tamoyili

Tinglash → muhokama → tahlil → solishtirish → ijro → baholash zanjiri o'quvchi faolligini oshiradi.

2.3. Xorazm maqomlari asosida musiqiy idrokni rivojlantirish texnologiyalari

1. Audiovizual idrok texnologiyasi

O'quvchilar maqomni tinglab, tasviriy san'at namunalarini, manzaralarni, voqealarni tasavvur qiladi; so'ngra ular bo'yicha mulohaza yuritadi.

2. Interfaol savol-javob va "Maqomdan toping" metodi

O'qituvchi maqom parchasini ijro etadi, o'quvchi esa ritm, kayfiyat, lad, asbobni aniqlaydi.

3. Qiyosiy tahlil texnologiyasi

Xorazm maqomi - Farg'ona-Toshkent maqomi Xorazm taronasi - zamonaviy kuy kabi taqqoslashlar idrokni mustahkamlaydi.

4. Amaliy ijro texnikasi

Daf, doira yoki oddiy ritmik vositalardan foydalangan holda "suvora", "ufor" kabi usullarni urishni o'rgatish o'quvchini faol tinglovchidan faol ijrochiga aylantiradi.

3-bob. Xorazm maqomlari orqali estetik didni shakllantirishning metodik yo'nalishlari

3.1. O'quvchi yoshiga mos metodik ishlanmalar

Boshlang'ich sinf uchun:

maqomning qulay tempdagi kuy variantlari;

ertak bilan bog'langan musiqiy obrazlar;

sodda raqs harakatlari orqali ritmni his ettirish;

qisqa savol-javoblar: "Kuy qanday kayfiyatda?", "Qaysi soz chalinyapti?"

O'rta sinf uchun:

"ufor" va "samoyi" ritmlarini amaliy bajarish;

qisqa maqom parchalarini tinglab tahlil qilish;

Xorazm maqom ashulachilik maktabi bilan tanishtirish.

Yuqori sinf uchun:

maqomlarning tarixi, shakllanish bosqichlari haqida ilmiy ma'lumot;

lad-intonatsion unsurlarni tahlil qilish;

maqom va estetik tafakkur o'rtasidagi falsafiy bog'liqlikni tushuntirish.

3.2. Maktab musiqa darslarida maqomlarni integrativ o'qitish

- Adabiyot fani bilan integratsiya

Maqomlarda kuylangan g'azallar, xalq og'zaki ijodi namunalarini o'rganish.

- Tarix fani bilan integratsiya

Xorazm madaniyat markazlari, Urganch, Xiva, Ko'hna Urganchdagi musiqiy maktablar haqida ma'lumot.

- San'at fani bilan integratsiya

Maqomlardan ilhomlangan miniatyuralar, amaliy san'at namunalarini o'rganish.

Bu yondashuv o'quvchining ichki badiiy dunyosini yaxlit holda rivojlantiradi.

3.3. Estetik didni rivojlantirishda o'qituvchining roli

O'qituvchi quyidagi funksiyalarni bajaradi:

estetik yetakchi rolini,

musiqiy madaniyat targ'ibotchisini,

milliy merosni o'rgatuvchini,

tahliliy fikrlashni rivojlantiruvchi metodistni.

O'qituvchining o'zining maqomni eshitish, tushunish va his etish madaniyati yuqori bo'lishi o'quvchining estetik dunyosiga bevosita ta'sir qiladi.

Xulosa. Xorazm maqomlari umumta'lim maktabi o'quvchilarida estetik didni shakllantirish uchun nihoyatda boy musiqiy materialdir. Ularning murakkab lad tizimi, ritmik naqshlari, badiiy mazmuni o'quvchi ongini musiqaga ongli yondashishga, milliy qadriyatlarni chuqur his etishga, badiiy tafakkurni boyitishga yordam beradi.

Maqomlarni maktab sharoitida o'qitish jarayoni yosh xususiyatlariga mos, soddadan-murakkabga, tinglash-tahlil-ijro zanjiriga asoslangan metodlar bilan tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Interfaol metodlar, integrativ yondashuvlar, amaliy ijro texnikalari o'quvchilarda estetik idrokni chuqurlashtiradi, musiqiy tafakkurni rivojlantiradi, milliy merosni qadrlash ruhini shakllantiradi.

Shunday qilib, Xorazm maqomlari maktab musiqa ta'limi uchun nafaqat badiiy meros, balki pedagogik jihatdan yuksak tarbiyaviy resurs bo'lib, zamonaviy metodik yondashuvlar asosida o'qitilganda o'quvchi shaxsining estetik-madaniy kamoloti uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. Science and Education 6 (1), 28-34

2. КБ Холиков. Обширные знания в области музыкальных наук Узбекистана и порядка функционального взаимодействия в сфере музыке. Scientific progress 2 (6), 940-945

3. КБ Холиков. Влияние классической музыки в разработке центральной нервной системы. Science and Education 6 (1), 49-56

4. КБ Холиков. Приёмы формирования музыкально теоретический интересов у детей младшего школьного возраста. *Science and Education* 4 (7), 357-362
5. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использование методов и приёмов музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (7), 107-120
6. КБ Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. *Science and Education* 3 (3), 1026-1031
7. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. *Science and education* 3 (8), 145-150
8. КБ Холиков. Пение по нотам с сопровождением и без него по классу сольфеджио в высших учебных заведениях. *Science and education* 3 (5), 1326-1331
9. КБ Холиков. Значение эстетического образования и воспитания в общеобразовательной школе. *Science and Education* 3 (5), 1549-1555
10. КБ Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. *Scientific progress* 2 (4), 370-374
11. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. *Scientific progress* 2 (4), 96-101
12. КБ Холиков. Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации музыкального обучение в общеобразовательной школе. *Scientific progress* 2 (4), 114-118
13. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. *Scientific progress* 2 (6), 952-957
14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. *Science and Education* 3 (3), 1032-1037
15. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025
16. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59
17. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. *Scientific progress* 2 (3), 1013-1018
18. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389

19. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендации в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927
20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213
21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. Детальный анализ музыкального произведения. *Science and Education* 4 (2), 1069-1075
24. КБ Холиков. Психолого-социальная подготовка студентов. Социальный педагог в школе: методы работы. *Science and Education* 4 (3), 545-551
25. КБ Холиков. Тенденции строгой и детальной фиксации в музыке. *Scientific progress* 2 (4), 380-385
26. КБ Холиков. Эффективные способы изучения музыкальных элементов в школьном обучении. *Scientific progress* 2 (4), 108-113
27. КБ Холиков. Природа отношений, регулируемых инструментом возбуждения музыкальных эмоций при коллективном пении. *Scientific progress* 2 (3), 1032-1037
28. КБ Холиков. Специальный барьер для заключительного этапа каденции как процесс музыкально-технической обработки произведения. *Science and Education* 4 (7), 345-349
29. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. *Science and Education* 6 (1), 21-27
30. КБ Холиков. Форма музыки, приводящие к структурной, драматургической и семантической многовариантности произведения. *Журнал Scientific progress* 2, 955-960